

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

י"ח סיון תשע"ה

לכבוד,

5 ביולי 2015

חברי ועדת העבודה, הרווחה והבריאות

כאן

הנדון: תעסוקת נשים חרדיות ונשים ערביות

מכתב זה כולל רקע ונתונים אודות תעסוקת נשים בכלל ונשים ערביות וחרדיות בפרט ובכלל זה שיעורי תעסוקה, משלחי יד ופערי שכר. יצוין כי המידע שלהלן לקוח מתוך מסמך מרכז המחקר והמידע של הכנסת אשר הוגש לוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי לקראת תחילה עבודתה של הכנסת ה-20 ונסקרות בו סוגיות מרכזיות הנוגעות לנשים בישראל.¹

1. שיעורי תעסוקה בקרב נשים

שיעורי תעסוקה נמדדים על-פי כמה מדדים מרכזיים: **שיעור ההשתתפות בכוח העבודה**, שנכללים בו מי שעובדים ומי שמחפשים עבודה בפועל; **שיעור התעסוקה** – שיעור המועסקים בפועל בכלל האוכלוסייה הנמדדת; **שיעור האבטלה** – שיעור הבלתי-מועסקים בכוח העבודה.

שיעורי ההשתתפות של נשים בכוח העבודה קטנים משיעורי ההשתתפות של גברים זה שנים רבות. עם זאת, הפער בין נשים לגברים בשיעור ההשתתפות הצטמצם בעשורים האחרונים. במחקרים שונים נמצא כי הפערים בין נשים לגברים בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה באוכלוסייה היהודית הולכים ומצטמצמים, וכיום הפערים העיקריים בין נשים לגברים נוגעים בעיקר למאפייני התעסוקה ולאיכותה, ובכלל זה מספר שעות העבודה השבועיות, רמת השכר ואפשרויות הקידום. לעומת זאת, במגזר הערבי עדיין יש פערים של ממש בין נשים לגברים בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה.² לוח 1 מציג מספר נתונים אודות שיעורי התעסוקה בשנת 2014.

¹ להרחבה ראו מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "נשים בישראל: סוגיות מרכזיות – מסמך לקראת הכנסת ה-20", כתיבה: שלי מזרחי סימון, 31 במאי 2015.

² משרד הכלכלה, [החוק לעידוד של שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח-2008 – דוח המועצה הציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה – המלצות ליישום החוק](#), אוגוסט 2013; אסנת פיכטלברג-ברמץ ורונית הריס, "נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה", מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2011.

לוח 1 – שיעורי תעסוקה כלליים, 2014³

נשים		גברים		מדד
בנות 15 ומעלה	בנות 25-64	בני 15 ומעלה	בני 25-64	
59.2%	75%	69.5%	85%	שיעור השתתפות בכוח העבודה
5.9%	5%	5.9%	5%	שיעור הבלתי מועסקים בכוח העבודה
55.7%	71%	65.4%	80%	שיעור התעסוקה

כאמור, מלבד הפערים המגדריים בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה בולטים הפערים במאפייני העבודה, ובכלל זה **מספר שעות העבודה השבועיות**. על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2014 שיעור הנשים אשר עבדו במשרה מלאה (35 שעות ויותר בשבוע) בכלל המועסקות היה 67.3%, לעומת 86.7% בקרב הגברים. 32.7% מהנשים עבדו במשרה חלקית בדרך כלל, ומתוכן 17.3% עבדו במשרה חלקית שלא מרצון,⁴ לעומת 16.4% מהגברים שעבדו במשרה חלקית.⁵ כמו כן, שיעור הגברים שעבדו 50 שעות ויותר (20.8%) הוא יותר מפי-שלושה משיעור הנשים (6%).⁶

1.1. שיעורי התעסוקה בקרב נשים ערביות בישראל

מחקרים ודוחות מלמדים כי שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה של הנשים הערביות בישראל קטן במידה ניכרת משיעורי ההשתתפות בקרב נשים יהודיות ובישראל ובקרב נשים במדינות מערביות.⁷ יש לציין כי יש פערים גם בתוך החברה הערבית, ומצב התעסוקה בקהילה הבדואית הוא הקשה מכולם.⁸

נתונים כלליים

לוח 2 מציג מספר נתונים אודות תעסוקת נשים ערביות בהשוואה לנשים יהודיות ולגברים ערבים.

לוח 2 – שיעורי תעסוקה כלליים - נשים ערביות, נשים יהודיות וגברים ערבים, 2014⁹

גברים ערבים		נשים יהודיות		נשים ערביות		מדד
בני 64-25	בני 15 ומעלה	בנות 64-25	בנות 15 ומעלה	בנות 64-25	בנות 15 ומעלה	
78%	64.3%	83%	65.5%	35%	27.6%	שיעור השתתפות בכוח העבודה
5.6%	7%	4.9%	5.7%	7.2%	9.6%	שיעור הבלתי מועסקים בכוח העבודה
73.5%	59.8%	78.7%	61.8%	32.3%	24.9%	שיעור התעסוקה

³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014**, 29 בינואר 2015.

⁴ כלומר חיפשו עבודה במשרה מלאה או עבודה נוספת אך לא מצאו.

⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015**, 4 במרס 2015.

⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014**, 29 בינואר 2015.

⁷ ראו לדוגמה: משרד הכלכלה, **הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי**, 3 ביוני 2010; דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, **השקפה כללית ועיקרי המלצות**, אוקטובר 2011; ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, **נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות**, חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012; משרד הכלכלה, **דיוקן האישה הערבית העובדת**, 2012.

⁸ משרד הכלכלה, **הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי**, 3 ביוני 2010.

⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **נתונים מסקר כוח אדם לחודש דצמבר, לרבעון הרביעי ולשנת 2014**, 29 בינואר 2015.

מחקר של חטיבת המחקר של בנק ישראל מראה כי אף שבשנים 1970-2010 שיעור ההשתתפות של הנשים הערביות בישראל הוכפל מכ-10% לכ-20%, הוא עדיין נמוך במיוחד (כאמור, כיום שיעור זה עומד על כ-28%). כמו כן, מאחר שקצב העלייה בשיעור ההשתתפות של הנשים הערביות היה אטי מזה של הנשים היהודיות, הפער בשיעור ההשתתפות בין שתי הקבוצות אף התרחב.¹⁰

יצוין כי הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה, שהקים בשנת 2009 שר הכלכלה דאז בנימין בן-אליעזר כדי לגבש מדיניות ממשלתית לעידוד תעסוקה, המליצה לקבוע יעדי תעסוקה לשנת 2020 בקרב נשים ערביות: שיעור תעסוקה של 41% בקרב נשים בנות 25-64 ושיעור תעסוקה של 42% בקרב נשים בנות 20-24.¹¹ הממשלה אימצה המלצה זו בהחלטה מס' 1994 משנת 2010.¹²

נתוני הלמ"ס מתוך הסקר החברתי לשנת 2013 מלמדים כי יותר ממחצית הנשים הערביות שאינן בכוח העבודה אך מעוניינות לעבוד דיווחו כי הסיבה העיקרית להיותן מחוץ לכוח העבודה היא הצורך לטפל בבני-משפחה או במשק הבית.¹³

מנתוני משרד הכלכלה לשנת 2010 עולה כי פערי התעסוקה בין נשים ערביות לנשים יהודיות מתבטאים גם בהיקף המשרה ובתפקידי הניהול: שיעור הנשים הערביות אשר עובדות במשרה חלקית הוא 43.9%, לעומת 32.4% מהנשים היהודיות, ו-61% מהן עובדות במשרה חלקית שלא מרצון – לעומת 22.4% מהנשים היהודיות. כמו כן, שיעור הנשים הערביות המנהלות בכלל הנשים המועסקות (הן הערביות והן היהודיות) היה קטן – 1.1%, לעומת 5.4% מנהלות יהודיות. נציין כי אחד ההסברים האפשריים לשיעור הגדול של נשים ערביות אשר עובדות במשרה חלקית שלא מרצון הוא שלנשים ערביות דרוש זמן רב יותר למצוא עבודה – 63.2 שבועות בממוצע, לעומת 25 שבועות בממוצע אצל נשים יהודיות.¹⁴ פערים בשכר העבודה יוצגו בהמשך.

מנתוני משרד הכלכלה עולה כי גילן הממוצע של נשים ערביות שאינן בכוח העבודה הוא 36.4 (לעומת 42.3 בקרב הנשים היהודיות). נוסף על כך, כ-73.5% מהנשים הערביות שאינן בכוח העבודה אינן בו בשל היותן עקרות בית ו-13.6% – בשל לימודים.

חסמים בהשתלבות של נשים ערביות בשוק העבודה והמלצות

יש כמה הסברים לשיעורי ההשתתפות הנמוכים בכוח העבודה בקרב נשים ערביות: טיפול בילדים רבים בגיל צעיר יחסית; חוסר השכלה וכישורים מקצועיים מתאימים; נגישות תחבורתית לא מספקת למוקדי תעסוקה; מאפיינים תרבותיים; אפליית מעסיקים בלתי פורמלית; פערי מידע והכוונה תעסוקתית לא מספקת; שכר נמוך ואי-אכיפת חוקי עבודה.¹⁵ בעיית ההשתתפות הנמוכה מאפיינת על-פי רוב נשים לא משכילות, נשים שאינן שולטות במיומנויות מתקדמות כמו אנגלית ומחשב, נשים שלהן מספר רב של

¹⁰ ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות, חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012.

¹¹ משרד הכלכלה, הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי, 3 ביוני 2010.

¹² החלטת ממשלה מס' 1994, הצבת יעדי תעסוקה לשנים 2010-2020, 15 ביולי 2010.

¹³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לקט נתונים מתוך הסקר החברתי 2013 בנושא תעסוקה, 14 בינואר 2015.

¹⁴ משרד הכלכלה, דיוקן האישה הערבייה העובדת, 2012.

¹⁵ להרחבה בדבר החסמים העיקריים בשילוב נשים ערביות בשוק העבודה ראו: משרד הכלכלה, הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי, 3 ביוני 2010; דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות, אוקטובר 2011; ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות, חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012; משרד ראש הממשלה, הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי, שילוב נשים בשוק העבודה, תאריך כניסה: 19 במרס 2013.

ילדים (ובעיקר ילדים קטנים), נשים המתגוררות באזורים שיש בהם בעיית נגישות של תחבורה ציבורית ונשים שיש להן תפיסת עולם מסורתית בנוגע לעבודת נשים.¹⁶ נתוני הלמ"ס לשנת 2011 מאששים את חשיבות ההשכלה: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב נשים ערביות עולה במידה ניכרת ככל שעולה ההשכלה, מ-17% בקרב נשים שלמדו 9-12 שנים ל-67% בקרב נשים שלמדו 16 שנים או יותר.¹⁷

רוב החוקרים תמימי דעים בנוגע לצעדים שיש לנקוט כדי להתגבר על החסמים ולהעלות את שיעור ההשתתפות של הנשים הערביות בכוח העבודה. ההמלצות העיקריות: הרחבת פעילותם של מרכזי הכוון תעסוקה, עידוד הנגישות הפיזית של מקומות עבודה, הקצאת שוברי הכשרה מקצועית, עידוד השלמת השכלה בכלל והשכלה גבוהה בפרט, סבסוד עלות הטיפול בילדים, הרחבת החקיקה נגד אפליה תעסוקתית ואכיפת חוקי עבודה.¹⁸ יש לתת את הדעת על חשיבות עידוד הנגישות הפיזית של מקומות עבודה ויצירת מוקדי עבודה בתוך יישובים ערביים, שכן הגדלת שיעור העובדות הפוטנציאליות בלי לפעול להנגשת מקומות עבודה וליצירת מקומות עבודה סמוך למקום מגוריהן של נשים ערביות תקשה את שילובן במקומות עבודה.¹⁹ בדוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי הוזכרו חלק מהמלצות אלו ונקבעו יעדים מספריים.²⁰ על סמך המלצות הוועדה **קיבלה הממשלה, בינואר 2012, את החלטה מס' 4193 שעניינה הסרת החסמים העומדים בפני האוכלוסייה הערבית בהשתלבות בתעסוקה, מתוך התמקדות בנשים הערביות.**²¹

גופים שונים עוסקים בהפעלת תוכניות לעידוד תעסוקת נשים ערביות ובהם הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי במשרד ראש הממשלה; הרשות לקידום מעמד האישה במשרד ראש הממשלה; משרד הכלכלה; משרד החינוך; ג'וינט ישראל (ובהמשך תבת – תנופה בתעסוקה) ועוד. כמו כן, עמותות וארגונים רבים מפעילים תוכניות מסוג זה.

1.2. שיעורי התעסוקה בקרב נשים חרדיות

נתונים כלליים

קשה לאמוד את שיעור החרדים בכלל האוכלוסייה בשל הקושי להגדיר חרדי,²² ויש לתת את הדעת על כך שהשימוש בשיטות שונות להגדרת האוכלוסייה החרדית עלול להניב אומדנים שונים על מאפייניו של המגזר החרדי,²³ ובכלל זה שיעורי התעסוקה בו.

¹⁶ ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, [נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות](#), חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012.

¹⁷ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [נשים וגברים 2011-1990, סטטיסטיקל 132](#), מרס 2013.

¹⁸ להרחבה בנושא ראו: משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010; ערן ישיב וניצה (קלינר) קסיר, [נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות](#), חטיבת המחקר בבנק ישראל, מרס 2012.

¹⁹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [תוכניות ציבוריות להגדלת שיעור התעסוקה של נשים ערביות](#), כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 10 בספטמבר 2009.

²⁰ מהמלצות הוועדה: פריסה ארצית של 22 מרכזי הכוונה ייעודיים עד לשנת 2015, אשר יספקו שירות במתווה עולה עד לכ-16,250 בני מיעוטים בשנת 2016; הקצאת שוברי הכשרה מקצועית במתווה עולה של 1,000 שוברים בשנים 2013-2015 ו-2,000 שוברים בשנת 2016; הרחבת התוכנית "אשת חיל", המספקת ליווי, העצמה והכוון תעסוקתי לנשים מהמגזר הערבי שאינן משתתפות בשוק העבודה, והפעלתה ב-36 יישובים חדשים, כך שתכלול 1,080 משתתפות חדשות בכל שנה; סבסוד מעונות יום לנשים העובדות במשרה חלקית במתווה עולה עד לכ-7,000 ילדים בשנת 2015; הרחבת מספר התלמידות במערכת החינוך הטכנולוגי ביותר מ-3,000 תלמידות בתוך חמש שנים; הפעלת תוכניות להשלמת השכלה והרחבת אכיפת חוקי עבודה כך שמספר המעסיקים הנבדקים בכל שנה יגדל פי-שלושה. [דוח הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות](#), אוקטובר 2011.

²¹ החלטת ממשלה מס' 4193, [הגדלת שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ושיעור התעסוקה](#), 29 בינואר 2012.

²² הלמ"ס, [שיטות מדידה ואמידת גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל](#), מרס 2011.

על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2013 שיעור התעסוקה בקרב נשים חרדיות בנות 25-64 היה 68%, לעומת 79% בקרב נשים יהודיות שאינן חרדיות ו-56% בקרב גברים חרדים.²⁴ בשנים 2002-2011 נעו שיעורי התעסוקה בקרב נשים חרדיות סביב 50%, בשנת 2012 חלה עלייה ניכרת בשיעורי התעסוקה, וכאמור בשנת 2013 שיעור זה היה 68%. יצוין כי כפי שיפורט בהמשך, שיעור זה גבוה מהיעד שנקבע על-ידי הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה ואומץ על-ידי הממשלה. על-פי המוסד לביטוח לאומי, המחשב שיעורי תעסוקה על סמך נתוני כלל האוכלוסייה ולא על-פי מדגם, שיעור התעסוקה של נשים חרדיות עלה בשנים 2005-2009 מ-49% ל-54%.²⁵ על-פי נתוני הלמ"ס, כשליש מהנשים החרדיות שאינן בכוח העבודה מעוניינות לעבוד.²⁶

יש הטוענים כי מלבד העלייה בשיעורי התעסוקה לאורך השנים, הפער בהשתתפות בכוח העבודה בין נשים חרדיות ללא חרדיות מצטמצם עוד יותר אם מביאים בחשבון את מספר הילדים שלהן. לדוגמה, נשים חרדיות שלהן חמישה ילדים ויותר נוטות לעבוד יותר מנשים לא חרדיות שיש להן אותו מספר ילדים (ומאפיינים דומים נוספים כגון השכלה וגיל). כמו כן, שיעור התעסוקה של נשים חרדיות בישראל נחשב גבוה מעט לעומת קהילות חרדיות בחו"ל.²⁷

הטענות המרכזיות על תעסוקת נשים חרדיות נוגעות למאפייני התעסוקה, ולא לשיעורי התעסוקה. טענה מרכזית החוזרת בהקשר זה היא כי מגוון העבודות שבהן נשים חרדיות מועסקות הוא מוגבל.²⁸ הנשים החרדיות נוטות לעבוד בתחום החינוך, המתאפיין על-פי רוב במשכורות נמוכות ובמשרות חלקיות.²⁹ הסבר אחד להתמקדות של הנשים החרדיות בענף החינוך הוא שעבודה בתחום זה מאפשרת עבודה בתוך הקהילה, במסגרת נוחה יחסית לטיפול בילדים, ושמירה על מצוות הדת.³⁰

הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה המליצה לקבוע לנשים חרדיות בנות 25-64 יעד תעסוקה של 63%.³¹ בהחלטת ממשלה מס' 1994 אומצה המלצה זו ונקבעו יעדי תעסוקה לשנת 2020; היעד שנקבע למגזר החרדי הוא שיעור תעסוקה של 63% הן לגברים והן לנשים.³² כאמור, בשנת 2013, שיעור התעסוקה בקרב נשים חרדיות בנות 25-64 היה 68%, גבוה מהיעד שנקבע.

חסמים בהשתלבות נשים חרדיות בשוק העבודה והמלצות

מחקרים שונים עמדו על הגורמים לשיעור ההשתתפות הנמוך בעבודה בקרב אוכלוסייה החרדית. בעניין זה צוינו גורמים הרלוונטיים הן לגברים חרדים והן לנשים חרדיות, כגון שמירה קפדנית על מצוות הדת,

²³ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

²⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים מתוך הסקר החברתי 2013 בנושא תעסוקה](#), 14 בינואר 2015.

²⁵ הוגדר כחרדי כל תושב שלמד במוסד חרדי או שקרובי משפחתו כמפורט להלן למדו במוסד חרדי: אב או אם, לפחות שני בנים או בנות, לפחות שני אחים או אחיות, בן-זוג וקרובי משפחה של בן-הזוג. דניאל גוטליב ואסתר טולדנו, [הרכב התעסוקה לפי קבוצות אוכלוסייה בישראל בשנות ה-2000](#), המוסד לביטוח לאומי, 7 בנובמבר 2011.

²⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים מתוך הסקר החברתי 2013 בנושא תעסוקה](#), 14 בינואר 2015.

²⁷ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

²⁸ הוועדה לקידום מעמד האישה ולשוויון מגדרי, פרוטוקול מס' 77, [נשים חרדיות בעולם העבודה – תעסוקה, יזמות והכשרה](#), 12 במאי 2014; המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

²⁹ שם.

³⁰ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009; בצלאל כהן, [מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית](#), מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005.

³¹ משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010.

³² החלטת ממשלה מס' 1994, [הצבת יעדי תעסוקה לשנים 2010-2020](#), 15 ביולי 2010.

ובכלל זה הפרדה מלאה בין נשים לגברים בסביבת העבודה; כשרות מזון מחמירה; חשש מחשיפה פיזית ורעיונית לחברה החילונית; הסתפקות במועט והתרחקות ממותרות ומתרבות הצריכה; מחסור בהון אנושי תעסוקתי, בדרך כלל בשל מיומנויות נמוכות. החסם העיקרי העומד בפני נשים חרדיות הוא הרצון להקים משפחה ברוכת ילדים ולדאוג לחינוכם; רצון זה מקשה עליהן להשתלב בעבודה ומוביל אותן להעדיף עבודות גמישות במשרה חלקית סמוך לביתן.³³ שלא כמו נשים ערביות, הנגישות הפיזית של מקומות העבודה בדרך כלל אינה חסם בעבור רוב האוכלוסייה החרדית.³⁴

רוב החוקרים סוברים כי **כלי המדיניות העיקרי לעידוד התעסוקה של נשים חרדיות הוא הרחבת אפשרויות ההשכלה וההכשרה החלופית, כדי שיתאפשר להן להשתלב במקצועות בעלי אופק תעסוקתי.**³⁵ נוסף כי יש הגורסים שכל פעילות צריכה להיעשות בשיתוף פעולה עם המנהיגות התורנית או החברתית בציבור החרדי, שכן ללא שיתוף פעולה יתעוררו עוינות וחשדנות.³⁶

הוועדה לשינוי כלכלי-חברתי דנה אף היא בתעסוקת חרדים. אומנם הושם בה דגש על עידוד תעסוקת גברים חרדים, אך חלק מן ההמלצות נוגעות גם לנשים חרדיות. בין השאר המליצה הוועדה על פריסה ארצית של מרכזי הכוון תעסוקתיים וייעודיים לאוכלוסייה החרדית בשיתוף הרשויות המקומיות. הוועדה המליצה על פריסת שמונה מרכזי הכוון בשנים 2012-2015, שישרתו כ-12,000 חרדים בשנת 2015. כמו כן, הוצע לחייב את כל התלמידים בהשתתפות במבחני המיצ"ב כדי להקנות למגזר החרדי מיומנויות אשר יאפשרו לו להשתלב בשוק העבודה המודרני.³⁷

הגופים העיקריים העוסקים כיום בשילוב אנשים מהמגזר החרדי בשוק העבודה הם משרד הכלכלה, הגיוינט, במסגרת חברת תבת, וכן משרד החינוך, המועצה להשכלה גבוהה וצה"ל.

מבקר המדינה מצא כי בדרך כלל בפעילויות לעידוד שילוב החרדים בשוק העבודה משתתפות נשים יותר מגברים.³⁸ הוא מציע לעקוב אחר יישום תכניות אלו ותוכניות אחרות המיועדות לחרדים, להשלים את הערכתן, לזרז את הטמעתן של תכניות מועילות ולהגדיל את היקפן, להפסיק תכניות שאינן מביאות תועלת ולפעול להגדלת המודעות להעסקת חרדים בקרב מעסיקים.³⁹

2. משלחי יד "נשיים" ופערי שכר

משלחי יד "נשיים"

מחקרים מראים כי משלחי יד מסוימים נחשבים "נשיים" – בדרך כלל סיעוד וטיפול בילדים ותחומים ההוראה. בעיסוקים אלו תנאי השכר והקידום על-פי רוב פחותים מאשר במקצועות הנתפסים

³³ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009; בצלאל כהן, [מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית](#), מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005.

³⁴ המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009.

³⁵ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [עידוד התעסוקה של נשים חרדיות](#), כתב אליעזר שוורץ, 4 במרס 2008; המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה, [המגזר החרדי בישראל – העצמה תוך שילוב בתעסוקה](#), מרס 2009; משרד הכלכלה, [הוועדה לבחינת מדיניות תעסוקה – דוח סופי](#), 3 ביוני 2010.

³⁶ בצלאל כהן, [מצוקה ותעסוקה בחברה החרדית](#), מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, נובמבר 2005.

³⁷ [דוח הוועדה לשינוי כלכלי חברתי, השקפה כללית ועיקרי המלצות](#), אוקטובר 2011.

³⁸ מבקר המדינה, [דוח שנתי 62 לשנת 2011 ולחשבונות שנת הכספים 2010](#), 1 במאי 2012.

³⁹ שם.

"גבריים".⁴⁰ על-פי נתוני ה-OECD, גם אם נשים בוחרות ללמוד מקצועות טכנולוגיים, מתמטיים או מדעיים, סיכוייהן לעבוד במקצועות אלו קטנים מסיכוייהם של גברים.⁴¹ נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מחזקים טענות אלו: בשנת 2014 כ-32% מהנשים המועסקות בישראל עסקו בשישה משלחי יד "נשיים" המתאפיינים בשכר נמוך, ובהם טיפול, תחומי הוראה ומזכירות.⁴² בכל אחד ממשלחי היד הללו היו הנשים שני שלישי או יותר מהמועסקים.⁴³ לעומת זאת, בתחום ההיי-טק, הנחשב משלח יד "גבריים", היה שיעור הנשים 35.5% מכלל המועסקים בתחום זה.⁴⁴ הענפים שבהם נשים עצמאיות הן יותר ממחצית מהעצמאים הם בריאות, רווחה וסעד⁴⁵; חינוך⁴⁶ ושירותים אחרים.⁴⁷

משלחי היד העיקריים שבהם מועסקות נשים ערביות הם חינוך (34%) ושירותי בריאות, רווחה וסעד (כ-21%).⁴⁸ אקדמאיות ערביות עוסקות בעיקר בתחום החינוך (כ-60%), בפקידות (כ-13%) ובמקצועות בתחום הרפואה (כ-11%).⁴⁹

פערי שכר

על אף חקיקה שמטרתה למנוע אי-שוויון בין המינים, ובכלל זה חוק שכר שווה לעובדת ולעובד, התשמ"ו-1996, יש פערי שכר בין גברים לנשים. על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2013 ההכנסה החודשית הממוצעת ברוטו מעבודה שכירה של גבר הייתה 10,683 ש"ח, והכנסתה של אישה – 7,280 ש"ח. כלומר הכנסת האישה הייתה 68% מהכנסת הגבר.⁵⁰ עם זאת, בשני העשורים האחרונים הצטמצם הפער בין המינים בהכנסה החודשית – בתחילת שנות ה-90 הכנסתה של אישה שכירה הייתה 57% מהכנסת הגבר בלבד.⁵¹

ההכנסה החודשית הממוצעת של גבר עצמאי הייתה 12,440 ש"ח, והכנסתה של אישה – 7,406 ש"ח, 60% מהכנסתו של גבר עצמאי.⁵² יצוין כי גם בענפים שבהם נשים עצמאיות הן רוב העצמאים, ההכנסה החודשית של גבר הייתה גבוהה יותר מהכנסתה של אישה.⁵³

⁴⁰ אסנת פיכטלברג-ברמץ ורונית הריס, נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה, מינהל מחקר וכלכלה במשרד הכלכלה, 2011; OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

⁴¹ OECD, [Closing the Gender Gap: Act Now](#), OECD Publishing, 2012.

⁴² ששת משלחי היד: מטפלים סיעודיים במשקי בית; מנהלי חשבונות; עובדי הוראה בבתי-ספר ובגני-ילדים; עובדי מזכירות; מוכרים וזבנים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

⁴³ שם.

⁴⁴ שם.

⁴⁵ שירותי רפואה בבתי-חולים, ייעוץ וטיפול רפואי אצל רופאים כלליים או מומחים ומנתחים, רפואת שיניים, מתן טיפולים פארה-רפואיים ושירותי רווחה וסעד.

⁴⁶ חינוך הן במוסדות ציבוריים והן במוסדות פרטיים, בכל הרמות ובכל המקצועות.

⁴⁷ פעילויות של ארגוני חברים, תיקון מחשבים, ציוד אישי וציוד לבית ושירותים אישיים אחרים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

⁴⁸ הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל 2014, מס' 65, [לוח 12.12](#).

⁴⁹ משרד הכלכלה, [דיוקן האישה הערבייה העובדת](#), 2012.

⁵⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

⁵¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי](#), 6 במרס 2013.

⁵² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

⁵³ שם. לדוגמה, בענף "שירותי בריאות, רווחה וסעד", שבו נשים היו כ-75% מכלל העצמאים בענף, ההכנסה החודשית של גבר הייתה גבוהה ב-67% מהכנסה החודשית של אישה.

הגורמים לפערי השכר הם בין השאר ההבדלים במספר שעות העבודה הממוצע בשבוע. גברים שכירים עובדים בממוצע 45.8 שעות שבועיות, ואילו נשים שכירות עובדות 37.1 שעות.⁵⁴ בחישוב השכר בעבור שעות עבודה הפער בין נשים לגברים מצטמצם מעט אך אינו נעלם: ההכנסה לשעה של אישה היא 85% מהכנסה לשעה של הגבר (גבר שכיר מרוויח 55.4 ש"ח לשעה בממוצע ואישה שכירה – 47.4 ש"ח בממוצע).⁵⁵ גם בקרב עצמאים פערי השכר נובעים בין היתר מהבדלים בממוצע שעות העבודה, שכן נשים עצמאיות עובדות בממוצע פחות שעות בשבוע מגברים עצמאים (33 לעומת 45.7, בהתאמה). בחישוב השכר בעבור שעות עבודה הפער מצטמצם אך אינו נעלם.

אשר לפערי שכר במגזר הערבי, מנתוני הלמ"ס עולה כי בשנת 2013 ההכנסה החודשית הממוצעת ברוטו של גבר שכיר במגזר הערבי הייתה 6,453 ש"ח, והכנסתה של אישה – 5,210 ש"ח. קרי, **הכנסת האישה הייתה כ-81% מהכנסת הגבר**. פער זה נובע, בין היתר, מההבדלים במספר שעות העבודה הממוצע בשבוע: גברים במגזר הערבי עובדים בממוצע 10.9 שעות בשבוע יותר מהנשים. **בהשוואת השכר לשעה עולה כי בשנת 2013 השכר של אישה ערבייה היה גבוה יותר משכרו של גבר ערבי ב-6.1%** (37.6 ש"ח בממוצע ו-35.3 ש"ח בממוצע, בהתאמה).⁵⁶

פערי שכר קיימים גם במגזר הציבורי, הנחשב מקום עבודה ידידותי לנשים, ובייחוד לאימהות.⁵⁷ ואכן, בשנת 2013 שיעור המשרות שבהן הועסקו נשים בכלל המשרות בשירות המדינה היה 64.2%.⁵⁸ השכר הממוצע של נשים בשירות המדינה נמוך מהשכר הממוצע של גברים. כך, **בשנת 2013 השכר הפנסיוני הממוצע⁵⁹ בעבור משרה מלאה של נשים היה נמוך בכ-13.5% מהשכר הפנסיוני הממוצע בעבור משרה מלאה של גברים** (8,962 ש"ח לחודש לאישה במשרה מלאה לעומת 10,366 ש"ח לגבר במשרה מלאה). **בשכר ברוטו הכולל רכיבים פנסיוניים הפער בין גברים לנשים גדול אף יותר – כ-21%** (13,813 ש"ח לנשים לעומת 17,444 ש"ח לגברים). הפער הגדול יותר בשכר ברוטו נובע בין היתר מרכיב השכר שעות נוספות, שבו התשלום הממוצע שקיבלו הנשים היה כמחצית מזה שקיבלו גברים (1,987 ש"ח לחודש לנשים לעומת 4,067 ש"ח לחודש לגברים).⁶⁰

מהנתונים המוצגים בדוח עולה כי מאז סוף שנות ה-90 לא חלו שינויים של ממש בפערים בין שכר הגברים לשכר הנשים בשירות המדינה, אם כי הפערים בכל רכיבי השכר הצטמצמו. הפער בין גברים לנשים בשכר הפנסיוני קטן בכ-8 נקודות האחוז, הפער בשכר ברוטו הצטמצם ב-2 נקודות האחוז, הפער בשעות הנוספות הצטמצם בכ-6 נקודות האחוז והפער בהחזר ההוצאות הצטמצם בכ-20 נקודות האחוז.⁶¹

⁵⁴ ש.ס.

⁵⁵ ש.ס.

⁵⁶ ש.ס.

⁵⁷ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [פערי שכר בין גברים לנשים במגזר הציבורי: ממצאים מתוך דוח הממונה על השכר במשרד האוצר לשנת 2010](#), כתבה אורלי אלמגור-לוטן, 13 בנובמבר 2011.

⁵⁸ משרד האוצר, אגף שכר והסכמי עבודה, [דין וחשבון על הוצאות השכר בשירות המדינה, בגופי הביטחון ובשירות בתי-הסוהר לשנת 2013](#), דצמבר 2014.

⁵⁹ שכר פנסיוני הוא חלק השכר המשמש בסיס לניכוי ולהפרשה לקופת גמל לשכירים. רכיבים אלו כוללים את רכיבי השכר הקבועים של העובד, כגון שכר יסוד ותוספת ותק.

⁶⁰ משרד האוצר, אגף שכר והסכמי עבודה, [דין וחשבון על הוצאות השכר בשירות המדינה, בגופי הביטחון ובשירות בתי-הסוהר לשנת 2013](#), דצמבר 2014.

⁶¹ ש.ס.

שיעור הנשים בשירות המדינה המקבלות השלמה לשכר המינימום בשנת 2013 היה גדול ב-48.5% משיעור הגברים המקבלים השלמה (43.8% מהנשים לעומת 29.5% מהגברים).

יש פערי שכר גם בקרב אוכלוסיית הנשים עצמה. למשל, שכרן של נשים ערביות נמוך משל נשים יהודיות; על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2013 השכר הממוצע החודשי (ברוטו) של נשים יהודיות היה גבוה ב-45% משכרן של הנשים הערביות (7,555 ש"ח לעומת 5,210 ש"ח, בהתאמה). השכר הממוצע לשעת עבודה (ברוטו) של נשים יהודיות היה גבוה בכ-30% משכרן של הנשים הערביות (49 ש"ח לעומת 37.6 ש"ח, בהתאמה).⁶² יצוין כי על-פי רוב, פערי השכר בין נשים ערביות לנשים יהודיות בסקטור העסקי גדולים מפערי השכר בין שתי האוכלוסיות בסקטור הציבורי.⁶³ גם הכנסתן הממוצעת של נשים חרדיות שכירות נמוכה משל נשים שאינן חרדיות או ערביות, ובשנת 2011 היא הייתה 4,976 ש"ח לעומת 7,144 ש"ח – פער של כ-43%.⁶⁴

פרויקט מרכזי בנושא פערי השכר הוא פרויקט שוות ערך, המשותף לנציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, שתי"ל, שדולת הנשים בישראל ומרכז "אדוה", ומטרתו להביא לצמצום של פערי השכר המגדריים בשוק העבודה בישראל. בין הפעילויות בפרויקט ניתן למנות פיתוח ידע על פערי השכר בארץ ובעולם וקידום שקיפות של נתוני שכר בפילוח מגדרי במגזר הפרטי והציבורי; הגברת המודעות והיכולות של מעסיקים לצמצום פערי שכר; העמקה של השיח הציבורי בנושא ועוד. הפרויקט ממומן על-ידי האיחוד האירופי.⁶⁵

בכנסת ה-19 חוקק תיקון מס' 3 לחוק שכר שווה לעובדת ולעובד, ולפיו מי שמוטלת עליו החובה לפרסם או לדווח על שכרם של עובדים ונושאי משרה יכלול בפרסום או בדיווח התייחסות למין העובד.⁶⁶ מהחוק פוצל סעיף שמטיל חובה על מעביד המעסיק יותר מ-100 עובדים לאסוף נתונים על העובדים המועסקים אצלו לפי שכר ומין ולקיים אחת לשנה דיון בממצאי הנתונים; פיצול הסעיף נעשה, בין היתר, בשל התנגדות ארגוני המעסיקים.⁶⁷ עם זאת, בדיוני הוועדה סוכם עם צביקה אורן, נשיא התאחדות התעשיינים, שיוקם צוות שיבחן את נושא פערי השכר, ינתח את הנתונים הקיימים ויצג לוועדה תכנית פעולה.⁶⁸

בברכה,

שלי מזרחי סימון

מרכז המחקר והמידע של הכנסת

אישור: שרון סופר, ראש צוות בכירה

⁶² הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [לקט נתונים לרגל יום האישה הבין-לאומי 2015](#), 4 במרס 2015.

⁶³ משרד הכלכלה, [דיוקן האישה הערבייה העובדת](#), 2012.

⁶⁴ לא נבדק הפער בשכר הממוצע לשעה. הנתונים מתבססים על עיבודי בנק ישראל וסקרי כוח אדם והכנסות של הלמ"ס. את החרדים מזהים על-פי השאלה אם מוסד הלימודים האחרון של אחד מבני המשפחה היה ישיבה על-תיכונית. בנק ישראל, [דיון וחשבון 2012, פרק ח' – סוגיות במדיניות הרווחה](#), מרס 2013.

⁶⁵ משרד הכלכלה, [דוח חופש המידע 2013](#), יולי 2014.

⁶⁶ חוק שכר שווה לעובדת ולעובד (תיקון מס' 3), התשע"ד-2014.

⁶⁷ "דברי הכנסת", הכנסת ה-19, מושב שני, חוב' כ"א, ישיבה מס' 122, 3 במרס 2014.

⁶⁸ הוועדה לקידום מעמד האישה, פרוטוקול מס' 95, 50 שנה לחוק שכר שווה לעובדת ולעובד? שיתוף פעולה מחוקק ומעסיקים – מקדמים יחד את השוויון בשכר, 17 ביולי 2014.